

12. Sözlemiň aýyklaýjy agzalary

356-njy gönükme. Okaň. Sözlemleriň eýe bilen habaryndan beýleki sözlerini aýdyň.

1. Biz dynç alyş günü Serdar ýoluna gezelenje gitdik.
2. Biz pagtaçylara pagta ýygмага kömekleşjek.
3. Okuwçylar "Güneş" žurnalyna ýazyldylar.
4. Merediň kakasy Türkmenbaşy şäherine gitdi.
5. Men Asgabada gitdim. Ol ýerde Bitaraplyk binasyny gördüm.

Sözlemde eýe bilen habardan başga-da sözler bolup bilýär.

Meselem: *Biz okuwdan geldik. Agam dagda işleýär. Olar mekdebiň ussahanasyna gitdiler.*
Sözlemdäki eýe bilen habardan beýleki sözlere **aýyklaýjy agzalar** diýilýär.

357-njy gönükme. Okaň. Sözlemleriň aýyklaýjy sözlerini aýdyp beriň.

Bibiniň kakasy agaç ussasy bolup işleýär. Ol oňat äpişge, gapy ýasaýar.

Bibi her gün mekdepdäki öwrenen zatlaryny kakasyna aýdýar. Durdy aga Bibiniň gürrüni ünsli diňleýär.

Durdy aga soňra gyzyna matal aýdyp berýär. Bibi matalyň jogabyny tapýar. Bibi gowy okaýar.

Bir gün ir bilen gapy kakyldy. Bibi gapyny açdy.

Hat gatnadýan Bibä gök bukjalý haty berdi. Bibi haty derrew ejesine buşlady.

Ol hat Bibiniň Aşgabatda okaýan doganyndan gelipdir.

gürrüň

358-njy gönükme. Sözlemleri göçürin, aýyklaýjy sözleriň aşagyny çyzyň.

1. Men kitap okaýaryn. 2. Biz mekdebe barýarys. 3. Daýhanlar gowaça ekýär. 4. Ol bilimni artdyrmak üçin köp okaýar. 5. işçiler jaý salýarlar. 6. Men size hat ýazýaryn. 7. Oraz gyzykly kitap aldy. 8. Kakam daýhan birleşigiň sygyrlaryny bakýar. Bu gün sygyrlar örüden ir ikindin geldi.

359-njy gönükme. Baş agzalardan ybarat bolan şu sözlemlere aýyklaýjy sözler goşup, depderiňize ýazyň.

1. Men gidýärim. 2. Oraz okaýar. 3. Bibi tikýär.

4. Biz gitdik. 5. Ol gelyär. 6. Aman öwrenýär.

Nusga: *Men ertir şähere gidýärim.*

Aýyklaýjy sözler eýä ýa-da habara baglanýarlar. Eýä baglanýan aýyklaýjylar **kimiň?, nämäniň?, nähili?, neneňsi?** ýaly soraglara jogap bolýarlar. **Meselem:** *Meniň kakam işteýär. Ak gar eredi.*

360-njy gönükme. Okaň. Eýä baglanýan aýyklaýjy sözleri we olaryň nähili soraga jogap bolýandygyny aýdyp beriň.

1. Biziň- mugallymymyz sylaglandy. 2. Meniň ejem ýüpek kärhanasynda işleýär. 3. Ýanjykly oglan mekdebe barýar. 4. Gyzykly köýneklige gyzyklar tans edýärler. 5. Güýçli ýel öwürdi. 6. Atly adamlar geldiler.

Ýanjyk sözünüň manysyny sözlükden owreniň.

361-njy gönükme. Göçürüň, eýä baglanýan aýyklaýjy sözleriň aşagyny çyzyň.

Olaryň üstünden soraglaryny ýazyň.

1. Tanymal işçiler ýaryşa goşuldylar, 2. Biziň mugallymymyz kömür hakynda gürrüň berdi. 3. Durdynyň ejesi orden bilen sylaglandy. 4. Ýaş oglanlar ösümlikleri öwrenýärler.

Nusga: *Tanymal işçiler ýaryşa goşuldylar.*

Habara baglanýan aýyklaýjylar *kime?, nämä?, nirä?, kimi?, nämäni?, niräni?, kimde?, nämäde?, nirede?, kimden?, nämäden?, nireden?, haçan?, nähili?* ýaly soraglara jogap bolýarlar.

Meselem: *Ata mekdebe gitdi. (nirä gitdi?). Men düýn geldim, (haçan geldim?). Maşyn şähere ugrayar (nirä ugrayar?).*

362-njy gönükme. Okaň, habara baglanýan aýyklaýjy sözleri tapyň we olaryň nähili soraglara jogap bolýandygyny aýdyp beriň.

1. Aşyr oba gitdi.
2. Biziň halkymyz bagtly we şatlykly ýaşaýar.
3. Biz parahatçylyk isleýäris.
4. Dayhanlar işden geldiler.
5. Biz zähmeti, okuwy söýýäris.

363-njy gönükme. Göçüriň, habara baglanýan aýyklaýjy sözleriň üstünden olaryň nähili soraglara jogap bolýandygyny ýazyň.

1. Biz meýdanda işleýäris.
2. Olar mekdebe geldiler.
3. Biz arman işläris.
4. Men şäherden geldim.
5. Meret şäherden düýn geldi.
6. Olar meýdança ýygnaýarlar.
7. Aman mekdepden geldi.

364-njy gönükme. Okaň. Has gara ýazylan sözleriň içinden şol sözleriň habaryna baglanýan aýyklaýjylaryny tapyň, olaryň nähili soraglara jogap bolýandygyny aýdyň.

Garagulak

Biz ir ýatdyk. Daňa golaý garagulagyň **sesine** oýandyk. Adamlar maşynyň üstünden **ýere** düşdüler.

Çöl **säheriniň** çigregi eginleri ýygryrdy. Gara aga ot ýakyp, tüňçeleri oturtdy.

Garagulak edil taýak ýetim golaýjagymyzda gygyrdy.

Sapar:

Wah, itiň gerek ýeri-da! — diýip, gaharly hüňürdedi.

— Itler **Garagulaga** batyrynmaga het edip hem bilmezler. Garagulak gedom hem batyrgaý,

iti ýykyp, onuň garnyna münäýýär. it gymyldamasa zat diýenok, düşýär-de ötägidýär.

Gymyldasa-da art aýaklarynyň pyçak ýaly ýiti dyrnaklary bilen itiň garnyny diläýýär — diýip,
Gara aga düşündirdi.

(H. Sirow, «Garagulak»).

365-njy gönükme. Göçüriň. Ýaýyň içindäki nokatlara derek öň ýanyndaky habara baglanýan aýyklaýjy sözleriň soraglaryny ýazyň.

1. Meniň kakam guma (...?) ugrayar. Ol dükana (...?) barar. Kakam daýymlara (...?) barar.
2. Ol ädigini (-...?) geýýär.
3. Aman jigisini (...?) gowy görýär.
4. Men Kawkazy (...?) gördüm.
5. Sapar kitaby (...?) çalt (...?) okaýar. Biz ertirine (...?) okaýarys. Meniň jigim çagalar bagyna (...?) gatnaýar.
6. Biz Durdularda (...?) garaşdyk.

N u s g a : *Meniň kakam guma (nirä?) ugrayar.*

366-njy gönükme. Özüňizden baş sany sözlem düzüp, depderiňize ýazyň. Olardaky eýä we habara baglanýan aýyklaýjylary nusgadaky ýaly edip bellaň.

kimin?

nireden?

Nusga: *Nikolaýyň kakasy Moskwadan geldi.*

367-njy gönükme. Bu sözleri sözlem içinde getirip depderiňize ýazyň. Olaryň haýsy agza baglanýandygyny we nähili soraglara jogap bolýandygyny aýdyp beriň.

Merede, Atany, Atadan, düýn.

368-njy gönükme. Göçüriň, habara baglanýan aýyklaýjy sözleriň aşagyny cyzyň we olaryň yzyndan ýaýyň içinde soraglaryny ýazyň.

1. Men gölämizi getirdim. 2. Awçylar awa gitdiler. 3. Ol el-ýüzüni ýuwdy. 4. Gurbandurdy gaharly gepleýärdi.

5. Awtoobus oba ugrady. 6. Birleşigiň agzalary Ýazmyradyň teklibini makulladylar. 7. Biz ýaşulynyň gürrüňini diňledik.

Nusga: *Men gölämizi (nämäni?) getirdim.*

369-njy gönükme. Okaň, haýsy sözlerin eýa, haýsy sözleriň habara baglanýandygyny, olaryň soraglaryny aýdyp beriň.

1. Meniň kakam gurluşykda işleýär. 2. Amanyň ejesi çagalar bagynda işleýär. 3. Eli ýanjykly oglan mekdepden gelýär. 4. Biziň halkymyz parahatçylyk isleýär. 5. Okuwçylar meýdana gitdiler. 6. Ýaz şemaly öwüsýär. 7. Tawus biziň klasymyzda okaýar.

370-njy gönükme. Göçüriň, sözlemiň eýesine baglanýan aýyklayjy sözleriň aşagyna bir çyzyk, habaryna baglanýan aýyklayjy sözleriň aşagyna iki çyzyk çyzyň. Ol aýyklaýjylaryň nähili soraglara jogap bolýandygyny aýdyň.

1. Biziň okuwçylarymyz dynç alyş meýdançada boldular. 2. Şäherde täze sergi açylypdyr. 3. Meýdanda guzular bökjekleşýärler. 4. Daýhan birleşigiň goýunlary çölde bakylýar. 5. Güýzüne ýapraklar saralýar.

371-njy gönükme. Okaň, aýyklayjy sözleriň sözlemiň haýsy agzasyna baglanýandygyny, olaryň haýsy soraglara jogap bolýandygyny aýdyp beriň.

Ýaz günlerinde

Maýyl günler geldi. Şäheriň sergin howasynda guşlaryň sesi eşidilýär.

Gök otlaryň üstünde kebelekler perwaz urýarlar.

Bu mahal mekdebiň önündäki meýdançada çagalar oýnaýardylar. Birden jaňyň sesi geldi.

Çagalar klaslara ýygnandylar. Mekdepde sapaklar başlandy.

5-nji klasyň okuwçylary ekin meýdançasyna bardylar. Olar elleri pilli ýaş nahallaryň düýbünü

ýumşatdylar. Okuwçylar mekdebiň töwereginde, obanyň köçelerinde saýaly agaçlary oturdylar.

372-njy gönükme. Sözlari ulanyp, sözlemler düzüň we depderiňize ýazyň. Bu sözlariň sözlemiň haýsy agzasyna baglanýandygyny we nähili soraga jogap bolýandygyny aýdyp beriň.

Atany, mekdepde, düýn, biziň, Gurbana. kimi?

Nusga: *Men Atany gördüm.*

373-njy gönükme. Şygry birnäçe gezek labyzly okaň. Soňra onuň mazmuny boýunça kiçijik hekaýa düzüp, depderiňize ýazyň. Düzen hekaýajygyňyzdaky aýyklaýjy sözlariň aşagyny çyzyň.

Tut

Gapymyzda tut ekdim,	Şu ýyl gurçuk mahaly
Tudum derrew boý aldy.	Menemtudum pudajak.
Ýeke ýylyň içinde	Ýadarsyň diýýäňizmi?
Boýumdan-da beýgeldi.	Goý, ýadasam ýadaýyn.
Şapbat ýaly ýapragy,	Oňa derek ejemiň
Men tudumy goraýan.	Tamasyny ödejek.
Sähelçe kem tapdygy,	
Ejem jandan soraýan.	

A. Baýmyradow.

Kem tapmak aňlatmaşyňyň manysyny sözlükden öwreniň.

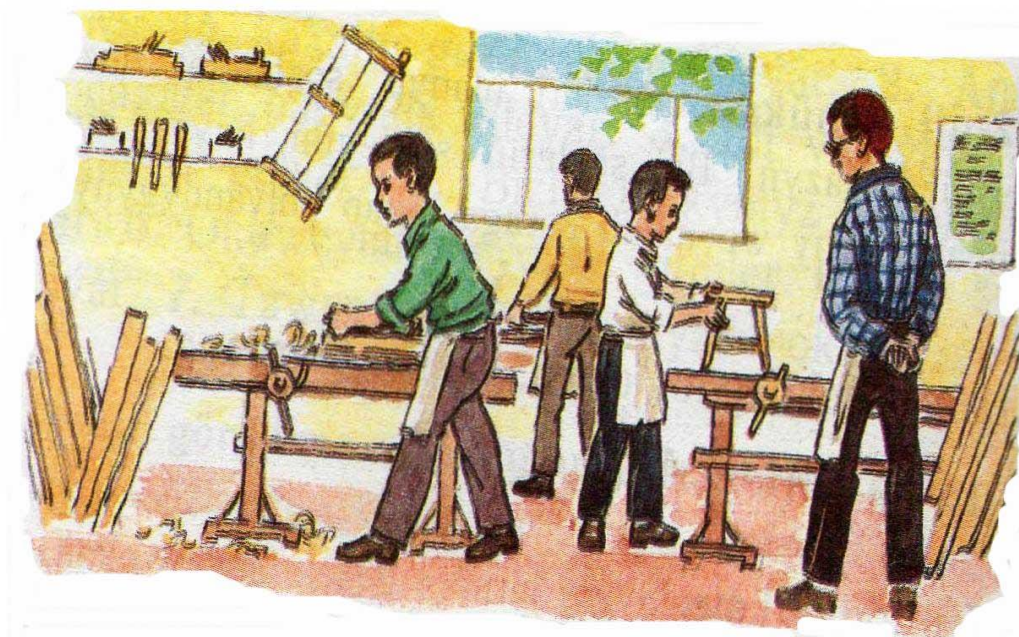

374-njy gönükme. Özüňizden baş sany sözlem düzüň. Eýä baglanýan aýyklaýjylaryň aşagyna bir çyzyk, habara baglanýanlaryň aşagyna iki çyzyk çyzyň.

Nusga: *Meniň kakam Tejene gitdi.*

375-njy gönükme. Okaň, aýyklaýjylary we olaryň sözlemiň haýsy agzalaryna baglanýandyklaryny aýdyp beriň.

Mekdebiň ussahanasy

Mekdebiň ussahanasynda gyzgalaňly zähmet dowam edýär.

Bu ýerde okuwçylar zähmet sapagyny **geçýärler**. Çekijiň, törpiniň, reňdaniň sesi eşidilýär.

Ynha, çetde bir oglanjyk öz işi bilen başagaý bolyp dur.

Ol ýylmanak **tagtanyň** her ýerräginden buraw bilen oýýar.

Soňra ol ujy tommuja taýajyklary oýan ýerine sokup berkidýär.

Ine, kiçiräk geým asawaç taýýar. Ussahanada okuwçylaryň ýasaýan zatlary gün-günden **köpelyär**.

Has gara ýazylan sözleri gurluş taýdan derňaň.